

Elektroniskais žurnāls pirmsskolas
un skolas vecuma bērnu vecākiem

2017. gada 19. oktobris,
Nr. 16 (97), 0,71 EUR

Vecākiem

Z PAAUDZE

*Kāpēc
mūsdienās
bērni ir
jāaudzina
citādāk*

**PAR
SAREŽĢĪJUMIEM
KOMUNĪKĀCIJĀ, 2**

Mārtiņi

Z PAAUDZE

Kāpēc mūsdienās bērni ir jāaudzina citādāk

FOTO: www.images.jagran.com

Laila Avotiņa

Apgalvojumus par to, ka mūsdienās bērni ir citādāki, dzirdam gan no pedagogiem, gan bērnu vecvecākiem. Tiesa, visbiežāk ar nopūtu uz lūpām – tāpēc ka bērni esot nepaklausīgāki, grūtāk izrikojami un pārāk jūtīgi.

Latvijas Universitātes (LU) profesore Dr. paed. Zanda Rubene, kuras pētnieciskās intereses saistās arī ar bērnības pētījumiem un digitālo bērnību, atzīst, ka galvenā atšķirība starp paaudzi, kas šobrīd apmeklē bērnudārzu, un vecākām paaudzēm ir rīcībspēja: „Mēs vēl joprojām gribam bērniem pateikt, kas viņiem ir jāgrib. Taču šie bērni paši zina, ko grib.”

Z. Rubene skaidro, ka pēdējos 10–20 gados pedagoģiskie paņēmieni, kas darbojās agrāk, vairs tik bieži nesasniedz mūsu, pieaugušo, izvēlētos mērķus. Tieši tāpēc pedagoģijas zinātnē un visās sociālajās zinātnēs, kas ir iesaistījušās bērnības pētījumos, aicina cilvēkus domāt par to, kādēļ mūsdienu bērni ir jāaudzina citādāk.

No paklausīgajiem uz prasīgajiem bērniem

Šodien nav viegli būt ne tikai bērnam, bet arī pieaugušajam, jo mainīšanās pieprasa paradumu maiņu, taču tas ir ārkārtīgi grūti. Mainīties, norāda Z. Rubene, ir grūti arī tāpēc, ka „audzināšana visos laikos līdz pat mūsdienām, līdz bērnu tiesību deklarācijas parakstīšanai, ir bijusi pieaugušā centrēta”, tomēr šobrīd situācija mainās – un Rietumu kultūrā mēs arvien retāk redzam paklausīgos bērnus. „Mēs esam pieprasījuši paklausību tikai tāpēc, ka esam vairākus gadus vecāki par viņiem. Tagad mums ir prasīgi audzēkņi, kuri apzinās savu vērtību. To ir grūti pieņemt, un ir grūti saprast, kā viņus uzrunāt.”

Konceptā par bērnu kā nesaprātīgu būtni slēpjām vardarbību pret viņu.

Mums ir attaisnojums likt viņam darīt tā, kā grib pieaugušais.

21. gadsimtā bērnība ilgst 21 gadu

Bērnības pētījumi ir radušies 90. gados, kad pētnieki sāka iet pie bērniem kā pie nezināmas kultūras, mēģinot saprast, kādas ir bērnu vajadzības un vērtības.

Sabiedrības priekšstati par bērnību ir cieši saistīti ar to, ko mēs saprotam ar jēdzieniem „bērnība” un „bērns”, piemēram, 15. gadsimtā bērnība ilga septiņus gadus, savukārt 21. gadsimtā bērnība ilgst 18–21 gadu. „Tā kā cilvēka dzīvildze pagarinās, arī bērnības posms pagarinās. Jautājums ir tikai par to, vai mēs varam tos pašus kritērijus attiecināt uz bērnību, kas ir 20 gadus ilga,” saka LU profesore.

Juridiski Latvijā bērnība ir cilvēka dzīves periods līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, savukārt pedagogijā bērnība ietver pedagoģisku paņēmieni kopumu, kas palīdz cilvēkam kļūt par veiksmīgu, efektīvu un rīcībspējīgu pieaugušo. Un šajā kontekstā *Dr. paed. Z. Rubene* katru pieaugušo vedina izskatīt jautājumu, ko mēs gribam – lai bērns mūs klausā vai lai ir rīcībspējīgs, jo abas īpašības kopā nav iespējamās. Vienlaikus viņa norāda uz 3 R principa – robežas, rutīna, režīms – ievērošanu jebkurā audzināšanas procesā, neaicinot uz anarhiju, bet aicinot paskatīties uz bērnu kā uz cilvēku, kuram ir tiesības un viedoklis.

Bērna vieta sociumā

Runājot par bērnību kā daļu no sociālās struktūras, mēs domājam par vecuma hierarhiju – to, ka ir veci un ir jauni cilvēki. Tāpēc Rietumu kultūrā esot izveidots sociālais tīkls – sociālās kontroles rīks, lai bērns zinātu savu vietu. Bērna ierādīšanas vieta tiek izteikta arī ar frāzēm „tu vēl esi maziņš, tu vēl neko nesaproti”, „būsi liels, tad drīkstēsi saprast, darīt” utt.

Bērnām mēs ierādām vietu sociumā arī ar darbības formu, ka visi pieaugušie strādā, bet visi bērni mācās. Tiesa, vēl 19. gadsimtā bērni bija nopietns darbaspēks, bet tagad ir tā, ka bērns mācās, vecāki strādā.

Sociālajā struktūrā mēs bērniem esam izveidojuši īpašu aprūpes un kontroles sociālo institūciju sistēmu – to dēvē par pedagoģizāciju, piemēram, zīdaiņu nams, bērnudārzs, skola utt. „Padomju laikos kolektīvās audzināšanas principos bija paredzēts, ka bērnam pēc iespējas mazāk laika ir jāpavada ar vecākiem. Taču visas šīs konstrukcijas ir pieaugušā konstruētas – tur bērnam ir jāiemācās sava vieta un jāpieņem pieaugušā izveidotie dzīves scenāriji,” paskaidro pedagoģijas doktore.

Sabiedrībā, balstoties uz priekšstatiem un izpratni par bērnību, ir izveidots arī romantizēts rūpju tīkls, kurā mēs, pieaugušie, mēģinām bērnu pasargāt no visa tā, kas teorētiski, mūsaprāt, uz bērnu neattiecas. „Mēs runājam par laimīgu bērnību, un laimīgs bērns ir tāds, kas maz dara, maz zina, neko nenojauš par sliktiem pieskārieniem, vardarbību, nāvi, slimībām, seksu,” no bērnības pētījumu teorijām secina Z. Rubene.

Attaisnojums vardarbībai?

Bērnības pētījumi apliecina, ka tradicionālajā izpratnē bērns tiek uztverts kā neaizsargāta, aprūpējama, nesaprātīga būtne, kura nevar pieņemt lēmumus. Ir pieņemts, ka bērnu no pieaugušā atšķir nespēja atbildēt par savas rīcības sekām un pieņemt lēmumus. Kas tur ir sliktis? Z. Rubene saka: „Viss ir labi līdz brīdim, kamēr saprotam, ka konceptā par bērnu kā nesaprātīgu būtne slēpjam vardarbību pret viņu. Mums ir attaisnojums likt viņam darīt tā, kā grib pieaugušais. Attaisnojums būt vardarbīgiem, jo „viņš taču citādāk nesaprot!”” Profesore norāda uz pētījumu secinājumiem – bērni tiek sodīti tāpēc, lai viņi neizjauktu pieaugušā izveidoto sociālo kārtību.

Rodas jautājums, kāpēc mūsdienās šo modeli – audzināt paklausīgu bērnu – ir arvien grūtāk īstenot. Kādēļ samazinās pieaugušo autoritāte, kaut gan mums, pieaugušajiem, tiesību nav mazāk? Mums tikai rodas iespaids, ka esam apdraudēti, jo bērniem arī parādās tiesības.

Z paaudze

Viena paaudze, kas tiek būtiski pētīta, ir dzimusi 2001.–2013. gadā. Šo paaudzi mēdz dēvēt par milēniāļu paaudzi, par Z paaudzi. Tās pārstāvji tiek raksturoti kā atvērti, spontāni, darīt gribošī, ja šo vēlmi pieaugušie nenogalina. Z paaudze ir spējīga mainīties straujāk, ir neatkarīgāka, uzņēmīgāka, tai ir augstāki mērķi, tās pārstāvji ir lielāki individuālisti nekā šābrīža pusaudži un jaunieši, turklāt šai paaudzei esot raksturīga nebaidīšanās dzīvot. „Tas ir mūsdienu bērnības jēdziena galvenais raksturotājs – viņi nebaidās.

FOTO: www.i.huffpost.com

Z paaudze (2001–2013) un tās raksturojums

- Konkurētspējīgi, spontāni, piedzīvojumiem atvērti un ziņkārīgi.
- Spējīgi straujāk mainīties un ātrāk apstrādāt informāciju, taču viņu spēja koncentrēties un fokusēt uzmanību ir mazāka; izteiktāka spēja darboties multimodāli.
- Neatkarīgāki, uzņēmīgāki un vēl prasīgāki par Y paaudzi (1980–2000).
- Izvirza augstus mērķus un ir, no vienas puses, izteikti individuālisti, no otras – globālisti.

FOTO: www.dggoodwill.org

Un, ja bērni tomēr baidās, tad kaut kas nav kārtībā, tas nav dabisks viņu stāvoklis,” atzīst LU profesore un norāda, ka diemžēl vienas receptes, kā strādāt ar šīs paaudzes bērniem, nav.

„Visa sociālā sistēma, izņemot pedagoģisko, veicina bērna neatkarību, patstāvību, pašapziņu (ekonomika, politika, sociālās attiecības), un mēs, pedagogi un vecāki, nonākam issavienojuma situācijā, jo mūsu pedagoģiskās gaidas saduras ar to, kā bērni redz pasauli,” secina pedagoģijas doktore, atklājot, viņasprāt, galveno atšķirību starp paaudzēm. „Es gaidīju, ka man pateiks, kas ir jādara, bet šie bērni jau tagad zina, ko grib. Taču mēs arvien gribam pateikt, kas bērnam ir jāgrib.”

Bērna vajadzību akceptēšana

Klīniskā psiholoģe un attīstības psiholoģe Diāna Baumrinda (*Diana Blumberg Baumrind*) ir definējusi, ka audzināšanas aktu veido gan pieaugušā prasības, gan viņa atsaucība uz bērna vajadzībām. Tāpēc, ja nerēķinās ar bērnu vajadzībām, audzināšana nenotiek. Z. Rubene aicina mainīt savu attieksmi pret bērnu: „Mūsu, pieaugušo, uzdevums ir mainīt fokusu, skatoties uz bērnu. Bērns tiek traktēts kā cilvēks ar tiesībām un viedokli. Ja to nepieņemam, mums neizdosies sadarbība. Bet mums vēl joprojām ir vēlme audzināt paklausīgo bērnu.”

Bērns 20. gadsimta 70. gados sociāli tika konstruēts citādāk nekā bērns 21. gadsimta otrajā desmitgadē. Mēs gadsimtiem ilgi esam pieraduši, ka bērns darīs tā, kā liks. Bet mūsdienās bērības izpratne mainās no jūtības uz bērna ikdienas vajadzību analīzi un ikdienas pieredzes izvērtēšanu un saprašanu. Profesore mudina domāt par to, ka, iespējams, mūsu, pieaugušā, piedāvājums bērna attīstībai nesaskan ar viņa vajadzībām. Viņa analizē: „Mums šķiet, ka bērniem ir nepieciešamas noteiktu veidu zināšanas, kompetences, prasmes, bet viņi nāk no sociālās realitātes, kur viņi darbojas ar citiem simboliem, citu valodu. Un viņiem nav interesanti, jo tas, ko mēs piedāvājam viņu attīstībai, iespējams, nesaskan ar viņu vajadzībām. Un te ir jautājums pieaugušajiem: kas tad mums ir svarīgi – bērns un viņa labizjūta vai radīt ainu par bērību, kādu mēs esam iedomājušies?”

Morālā panika

Pedagoģijas doktore norāda, ka, iespējams, pieaugušie šobrīd piedzīvo morālo paniku, jo tiek izjusta bezspēcība un savas autoritātes samazināšanās. „Runa ir par jaunas mācīšanās kultūras veidošanos. Izaicinājumi ir saistīti ar to, kā uztvert rīcībspējīgu bērnu. Pieaugušajam ir uzdevums akceptēt, ka rūpes par rīcībspējīgu bērnu izpaužas kā atteikšanās no savas dominējošās lomas audzināšanā un jaunas, uz sadarbību vērstas identitātes pieņemšana,” uzskata Z. Rubene.

FOTO: www.kid101.com

21. gadsimta bērības izaicinājumi audzināšanai

- IKT ienākšana.
- Fokusa maiņa: no paklausīgā bērna uz rīcībspējīgo bērnu.
- Rīcībspējīgo bērnu uztvert kā būtņi, kam ir viedoklis, kas apzinās savas vajadzības un tiesības, ir kompetents un patstāvīgs savas identitātes konstruētājs.
- Atteikšanās no savas dominējošās lomas audzināšanā un jaunas, uz sadarbību vērstas identitātes pieņemšana.

FOTO: www.holykaw.alltop.com

PAR SAREŽĢĪJUMIEM KOMUNIKĀCIJĀ, 2

Asijata Maija Zeļenko,

psiholoģe, sistēmisko risinājumu konsultante

Saskarsmes problēmas ir ne tikai neprasme formulēt savas domas, atrast īstos vārdus, pareizi runāt ar komunikācijas partneri. Visu šo parādību pamatā ir dziļāki cēloņi, piemēram, cilvēks baidās izteikt savas domas skaļā balsī vai arī formulēšanas spēja nav attīstīta, jo bērnībā cilvēkam bija drošāk slēpties no vecākiem nekā komunicēt, vai bērnības traumu dēļ cilvēks ir noslēdzies un neprot būt iejūtīgs, tādēļ var nevilšus izmantot tādu leksiku, kura aizvairo partneri, u. tml.

Neprasme komunicēt var būt ērta

Jebkurai cilvēka uzvedībai, rīcībai ir sava izcelsme, arī neprasmei komunicēt. „Neprotu būt komunikabls un laipns” nav ne diagnoze, ne apsūdzība. Tas ir tas, kas ar konkrētu cilvēku notiek pašreiz. Ja cilvēkam, kurš šobrīd neprot veidot komunikāciju ar citiem, ir sakrājis nogurums šādas uzvedības dēļ, ja pretenziju apkārt ir kļuvis par daudz un dzīve kļūst grūti izturama, savu uzvedību un veidu, kā cilvēks pats sevi

FOTO: Andris Bērziņš

uztver, var mainīt – nevainot sevi un, pat neticot pārmaiņām un stingri neapņemoties mainīties, vienkārši pielaut iespēju, ka to var mainīt. Tas var būt sākums izmaiņām.

Ja cilvēka uzvedība nav laipna, tam arī ir svarīga loma viņa dzīvē, piemēram, tā ļauj nepieļaut cilvēkus pārāk tuvu sev. Tāda uzvedība, iespējams, cilvēkam kalpo par sava veida glābiņu vai patvērumu. Lai šo uzvedību mainītu, ir jāatrod jauns glābiņš vai jāiemācās jauns patvēršanās veids. Bet tas nenotiek ātri. Savukārt mācīšanās nenotiek kritikas vai nosodījuma atmosfērā, tāpēc ir jāpieņem sava uzvedība, jāizturas ar sapratni pret to, ka jūsu glābiņš ir tieši tāds, un pret to, ka jūs kaut kad pagātnē izvēlējāties sev par glābiņu tiešu tādu uzvedību. Un, ja jūs apzināties, ka šī uzvedība jums vairs nepatīk, var sākt to novērot. Sākumā, iespējams, jūtīsiet apjukumu un nezināsiet, kā uzvesties citādi, taču pamazām iemācīsieties vienkārši apstādināt savu destruktīvo uzvedības manieri un pakāpeniski to mainīt. Bet ar laiku jau pašās situācijās radīsies sākumā vāja un neizteikta, bet pamazām arvien skaidrāka apjausma, kā varētu rīkoties citādi.

FOTO: www.womensplay.net

Nerunāt par izjūtām un *uzbraukt* nav veselīgi

Tā kā pretenzija nav skaidri izteikta un jūtas netiek izpaustas, problēma nav noformulēta un tāpēc nevar tikt atrisināta, situācija nevar mainīties. Savstarpējās pretenzijas turpina krāties, aizvainojums pieaug, un tas neizklīdis pats no sevis. Drīzāk tas partneris, kuram ir ieradums uzkrāt aizvainojumus, saslims ar kādu neārstējamu slimību.

Jebkurā lomā ne tikai pienākumi, bet arī tiesības

Savos rakstos jau esmu runājusi par sievietēm mocekļēm, taču te aprakstīšu šādas lomas sekas mazliet citādi. Mocekles uzvedība apkārtējiem liek justies vainīgiem. Sievai un mātei ir jāpilda zināmi pienākumi – par savu lomu, darbiem un vārdiem ir jābūt atbildīgai. Par šiem pienākumiem un atbildību nav iemesla just aizvainojumu, bet dažreiz sievietes aizmirst, ka pašas ir šīs dzīves radītājas, un noraida atbildību par savu lēmumu kļūt par sievu un māti.

Šīs pašas sievietes bieži aizmirst, ka viņām savu lomu ietvaros ir arī tiesības. Diemžēl, jāatzīst, ir tādas sievietes, kuras audzināšanas dēļ pat nenojauš, ka viņām ir tiesības. Jebkurai lomai ir ne tikai pienākumi, bet arī tiesības. Tātad sievietei ir pienākums un tiesības pastāvēt par sevi, ja viņu pazemo, un attiecības veidot tā, lai pati nejustos nožēlojami un bērniem nerādītu šādu piemēru.

Sieviete mocekle

Bieži vien dzīvē ir tā, ka vīrietis ir izaudzināts par lielu bērnu, par kuru atbild mamma. Ja šā vīrieša sievu šāda situācija neapmierina, viņas atbildība ir paziņot to vīram un censties mainīt situāciju. Vīrs pats neko nemainīs. Viņš var pat nenojaust, par ko ir runa. Ja gribas vairāk skaidrības un sakārtotāku dzīves kārtību, pārīm ir savstarpēji jārunā, bet, ja tas neizdodas, droši jāmeklē palīdzība un jāgriežas pie speciālista.

Piemēram, mēdz notikt tā, ka abi vecāki pēc darba pārnāk mājās diezgan vēlu, bet vīrs gaida, kamēr sieva viena pati pagatavos ēst. Tas nav pašsaprotami. Ja abi strādā pilnu slodzi, tad sadzīvē ir jāsadarbojas. Sievas niknā šķindināšana virtuvē pēc darba ir sava veida šantāža, un šis mocekļīgums tikai bojā attiecības. Tas gan vīram dod iespēju būt vardarbīgam (pat ja viņš tāds nav vai ja viņš prot uzvesties arī citādi), gan sievai liek justies pazemotai, netikt respektētai. Ja sieva varonīgi nokliedzas, ka viss turas uz viņas pleciem, un demonstratīvi iet gatavot ēst, tad viņa pati uzvedas kā despots. Despots – mocekle. Nelaimīga sieviete, kurai ir jādara vairāk darba nekā citiem ģimenē. Un pārējie dzīvo starp vainu, bailēm un atvieglojumu. Vīrietim tas bieži ir visai pieņemami, jo atgādina bērniņu, kad māte viņam pārmeta, ka viņš nav prasmīgs, rokas ne no tās vietas aug u. tml. Un viņš pat neapzinās, ka šī ir viņam ļoti pazīstama situācija, kas pēc īsa vainas apziņas brīža, kuru vīrietis visdrīzāk pat nepamana, dod miera izjūtu: „Sievai uzkliedza un aizgāja rūpēties par mani, tātad viss ir kārtībā.” Tagad var apsēsties, piemēram, pie datora un uzspēlēt spēli jeb, vienkāršāk sakot, uzvesties kā bērnam.

Dod miera izjūtu: „Sievai uzkliedza un aizgāja rūpēties par mani, tātad viss ir kārtībā.” Tagad var apsēsties, piemēram, pie datora un uzspēlēt spēli jeb, vienkāršāk sakot, uzvesties kā bērnam.

Bet sievai no savas puses ir lieliska iespēja veidot koalīciju ar bērnu, ievēlot viņu pieaugušo dzīvē, jo, iespējams, bērns, kurš, baidoties no kliegšanas un pārmetumiem, jūt vainu un žēlumu pret māti, ies uz virtuvi palīdzēt mammai. Tur mātei būs iespēja paskaidrot bērnam, kāds nevēlams īstenība ir viņa tēvs. Bērns baiļu un mīlestības dēļ kļūst par tādu partneri, par kādu māte vienmēr ir sapņojusi, – atsaucīgu, izpalīdzīgu un pieticīgu. Sieviete tas ir izdevīgi, jo nevajag sakārtot attiecības ar pieaugušo vīrieti, no kura viņa, iespējams, baidās, bet uzticīgs palīgs viņai ir. Turklāt, pildot mocekles lomu, viņa ir tradicionāli it kā nevainojama būtne. Pieaudzis vīrietis tā arī paliek bezatbildīga bērna lomā, bet bērns tiek izrauts no savas bērna vietas un kļūst par pieaugušo pārsteidzīgi. Starp citu, bērna dzimumam šeit nav nozīmes, jo par tādu „vīru” savai mammai var kļūt ne tikai dēls, bet arī meita.

*Viss ir ierasts, un jūs protat ciest. Kāpēc kaut kas ir jāmaina?
Tāpēc, ka kādā brīdī spēka paciest var nepietikt –
un tad izmaiņas notiks ar lielākiem kaitējumiem gan jums pašiem,
gan jūsu bērniem.*

FOTO: www.dowdandco.com.au

Sievas un vīra lomas nepieņemšana

Komentēšu kādu situāciju: vīrs grib uzaicināt sievu atpūsties un aizbraukt kopā uz citu pilsētu, bet, kad sieva pajautā, kas pieskatīs bērnus un kur viņi paliks, vīrs sakļiedz: „Kāda te daļa bērniem?! Tu gribi braukt vai negribi?”

Kāpēc vīrs tā uzvedas? Vīram var nebūt laba kontakta ar bērniem, viņš var nejust bērnus kā kaut ko svarīgu savā dzīvē. Vēl viņam var piemist dominējošs raksturs. Bet var būt arī tā, ka sieva īsti neprot justies kā pieaugusi sieviete, turklāt precēta – kā sieva. Sieviete var pieņemt mātes lomu, bet neprast pieņemt sievas lomu. Tad ir iespējams, ka viņa no vīra paslēpjas aiz bērniem. Pakāpeniski zaudējot sievu, viņš ar laiku sāk ienīst bērnus, kurus sieva izmanto kā vairogu, lai vīru sev nepieļautu. Sievas uzvedība viņai ir sava veida glābiņš, kurš nenāk par labu ne bērniem, ne ģimenei kopumā. Lai bērni izaugtu par līdzsvarotiem, veiksmīgiem cilvēkiem, viņiem nav jā rūpējas par mātes labklājību. Un vīram nav jāiebidē sieva, ja viņš grib, lai attiecības ģimenē ir mierīgas un līdzsvarotas.

Ja sieviete kopdzīvi ar vīrieti uztver kā kaut ko normālu un jūtas kā tiesīgs cilvēks, viņa šādu sarunas pavērsienu visdrīzāk pat nepieļaus, atbildot, piemēram: „Es labprāt ar tevi aizbraukšu, tiklīdz mēs izdomāsim, kas šīs dienas parūpēsies par mūsu bērniem.” Ja ģimene ir stabila un katrs ģimenes loceklis tajā ir pieņemts, vīrs neko līdzīgu „kāda te daļa bērniem” neizdvesis un, iespējams, pats vispirms izdomās, kas parūpēsies par bērniem prombūtnes laikā, un tikai tad piedāvās braucienu vai arī palūgs sievai atrast bērniem pieskatītāju, lai būtu iespēja divatā uz pāris dienām aizbraukt.

Visdrīzāk, runa šajā situācijā nav par to, ka vīrs ir rupjš un neciešams, bet sieva ir atbildīgā, kurai nav paveicies ar neiejūtīgu partneri. Ir jāskatās, kas slēpjas aiz tādas vīra izturēšanās, kā sieva eksistē ģimenes apstākļos un kas notiek ar partnerattiecībām.

Kāpēc ir tik grūti runāt?

Mūsdienās cilvēki pat šķir attiecības ar izziņu palīdzību. Kāpēc ir tik grūti runāt par savām jūtām? Es domāju – tāpēc, ka diezgan daudzi vecāki bērniem kopš mazotnes iedveš pārliecību, ka viņu viedoklim nav nozīmes. Vēlāk šāda pieredze var turpināties arī skolā. Tāda audzināšana veicina cilvēku neprasmī patstāvīgi domāt, taču dažiem cilvēkiem – biklākiem, bailīgākiem, introvertākiem – tas var izpausties kā diezgan dziļa neprasme komunicēt – cilvēkam var būt ārkārtīgi grūti runāt. Savukārt, ja bērnam uzveļ pārāk lielu atbildību, sekas var būt arī tādas, ka pieaugot viņam negribēsies īpaši runāt un pieņemt lēmumus.

Kāpēc jāmaina situācija?

Viss ir ierasts, un jūs protat ciest. Jūsu vecāki dzīvoja tāpat, un arī apkārtējās laulības nevar nosaukt par pozitīvi atšķirīgākām no jūsu. Tad kāpēc kaut kas ir jāmaina?

Tāpēc, ka kādā brīdī spēka paciest var nepietikt – un tad izmaiņas notiks ar lielākiem kaitējumiem gan jums pašiem, gan jūsu bērniem. Ja par sevi nerūpējaties un sevi nerespēktējat, padomājiet par bērniem. Tas, ka ģimenē valda bailes, iebiedēšana, klusēšana vai varas spēles, bērnam plosa sirdi. Ja vecāki nevar savstarpēji sarunāties, bērns nejutās kā veselums, jo bērns veidojas kā abu vecāku un viņu attiecību projekcija.

FOTO: www.pbs.twimg.com

MĀRTIŅI

Aīda Rancāne,

Dr. biol., Mg. phil., Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece

Nomirstošās gaismas dievs

Mārtiņš ir viena no debesu dievībām, saistīts ar Saules ritējumu gada ietvaros. Kā sezonālā dievība tas iezīmē gadalaiku maiņu no rudens uz ziemu. Pavasarī šādu sezonālu maiņu no pavasara uz vasaru iezīmē Ūsiņš, bet rudenī tas ir Mārtiņš. Būdamas saistītas ar debesīm un Sauli, minētās dievības var uzskatīt par Dieva dēliem, tātad kā Ūsiņš, tā Mārtiņš pārstāv vīrišķo sfēru. Abus šos Dieva dēlus saista rūpes par zirgiem, bitēm. Ar Mārtiņiem beidzas aktīvais vīrišķais vasaras laiks un sāk dominēt sievišķā pasivitate, sastingums, manifestējas ziema.

Gadu kā Saules ceļu simboliski var pielīdzināt vienai diennaktij: Ūsiņš iezīmē austošās dienas jeb ritausmas Sauli, bet Mārtiņš – vakara norieta Sauli. Attiecīgi gada griezumā viens ir pavasara un vasaras spožās, auglību nesošās gaismas dievs, otrs – rudens un ziemas nomirstošās gaismas dievs.

Kad zemei jāļauj atpūsties

Zemkopim līdz Mārtiņiem ir jābeidz visi lielie darbi ražas novākšanā, apstrādāšanā un novietošanā glabāšanai. Mārtiņos svin apkūlības, jo ir beigusies labības kulšana. Puišiem beidzas zirgu ganišana pieguļā. Ir pabeigti zemes aršanas darbi, tai jāļauj atpūsties. Simboliski vilkam tiek atsieta mute. Tas nozīmē, ka ir sācies vilku laiks, tumsas laiks. Lācis dodas ziemas guļā.

Daudzviet Mārtiņi iezīmē veļu laika beigas. Katrā dzimtā notiek veļu jeb dvēseļu mie-lošana, vaska sveču dedzināšana. Iespējams, senākos laikos Mārtiņos akcentēja tieši kriušo karavīru pieminēšanu, viņu dvēseļu mie-lošanu un kopīgu godināšanu. Ir zīmīgi, ka 11. novembris Latvijā ir pasludināts par visu Latvijas brīvības cīņās kriušo varoņu piemiņas dienu.

25. oktobrī vai 10. novembrī?

Mārtiņu, līdzīgi kā daudzu citu gadskārtu svētku, svinēšanas datums ir atkarīgs no laika skaitīšanas sistēmas – kalendāra, kuru lietojam un pēc kura dzīvojam. Mūsdienu oficiālajā kalendārā jeb Gregora kalendārā Mārtiņdienu kā Mārtiņa vārda dienu ir iezīmēta 10. novembrī. 10. vai 11. novembris attiecīgi luteriskās vai katoļu baznīcas kalendāros ir

*Daba sastingst.
Ir īstais laiks
pievērsties sevis un
savas dzīves garīgo
jautājumu izzināšanai,
pārdomāšanai,
risināšanai.*

pasludināts par Svētā Mārtaņa no Tūras (dzīvojis 4. gadsimtā) piemiņas dienu, tātad mūsdienās šie datumi, līdzīgi kā citu svēto piemiņas dienas, ir ieviesušies no baznīcas kalendāra.

Taču, spriežot pēc folkloras materiāliem un tradīcijām, Mārtaņdienas izcelsme ir daudz senāka un arhaiskāka, nekā mums to piedāvā kristietisms, tādējādi Gregora kalendārs, kurš ir izveidots 16. gadsimtā un balstās rakstveida kultūrā, nepamato datuma izvēli un tā noteikšanu dabā. Šādam nolūkam atbilstīgāki ir dabas norisēs balstītie kalendāri. Kaut gan Gregora kalendārs ir balstīts uz ciklisku Zemes riņķošanu apkārt Saulei, Saules kalendāra piekritēji Mārtaņus atzīmē viduspunktā starp rudens un ziemas saulgriežiem, t. i., 4. un 5. novembri, skaitot 44 dienas pēc rudens ekvinokcijas.

Visbeidzot – sava versija ir arī Mēness un Saules kalendāra lietotājiem, kas Saules gadu sīkāk sadala pēc Mēness griežiem. Atsaucoties uz Kurzemes luterāņu mācītāja un pirmās latviešu tautas vēstures grāmatas (1649) autoru Paulu Einhornu (*Paul Einhorn*), kā arī teologa un latviešu laicīgās rakstniecības dibinātāja Gotharda Frīdriha Stendera grāmatu (1761) un citu autoru rakstītajiem avotiem, šādu kalendāru mūsu senči ir lietojuši līdz pat 18. gadsimtam. Līdzīgi pēc tā ir dzīvojušas arī citas Eiropas tautas – ģermāņi, romieši. Mēness un Saules kalendārā Mārtaņdienas datums katru gadu mainās, to nosaka otrā jaunā Mēness parādīšanās pie debesīm pēc rudenājiem (rudens ražas ievākšanas rituāls). Ievērojot vēl sīkāku šā kalendāra struktūru, Mārtaņi šogad ir svinami 25. oktobrī.

Gatavošanās gaismas atdzimšanai

Laiks no Mārtaņiem līdz Ziemassvētkiem ir pats tumšākais gada periods. Saule savā lejupceļā no Pasaules kalna nolaižas arvien zemāk un zemāk, diena kļūst arvien īsāka, nakts – garāka. Var teikt, ka šis ir laiks, kad norisinās gaidīšana un gatavošanās jaunai gaismas atdzimšanai. Gan norises dabā, gan sabiedrības dzīvē kļūst ierobežotākas. Daba sastingst. Cilvēku fiziskās aktivitātes samazinās, vairāk laika tiek atvēlēts miegam. Ir istais laiks pievērsties sevī un savas dzīves garīgo jautājumu izzināšanai, pārdomāšanai, risināšanai.

Tautas kultūrā šis laiks ir paredzēts miklu minēšanai un stāstiem par pasaules rašanos un dažādu tās objektu izcelšanos. Tās ir mūsu pasakas un teikas, kuru pārstāstīšanai ir nepārvērtējama nozīme joprojām tieši to iracionālās dabas dēļ. Folklorā iekodētie mīti palīdz aizpildīt plaisu starp apzināto un neapzināto.

Sabiedriskā forma, kādā agrāk ziemas vakaros notika zināšanu un dažādu prasmju (rokdarbi, vērpsana meitenēm; koka grebšana, klūgu pīšana, skalu plēšana, virvju višana puišiem) apgūšana, bija vakarēšana. Ļaudis sapulcējās kādās mājās un, nelielus darbiņus darot, dziedāja, stāstīja dažādus stāstus, gāja rotaļās un uzdancoja. Mūsdienu dzīves ritms ir citāds, taču regulāras draugu, domubiedru vai citādi saistītu cilvēku satikšanās ir noderīgs veids jēgpilnai tumšo vakaru pavadīšanai. Šādas reizes būtu piemērotas ne tikai latviešu dzīvesziņas apguvei, bet arī ēdienkartes vai apģērba sezonālo izmaiņu jautājumu apspriešanai. Vēl viens ieteikums ziemas vakaru izmantošanai būtu sava dzimtas koka izzināšana, dzimtas stāstu savākšana.

Mārtaņu veci

Maskošānās tradīcija Mārtaņos visbagātāk ir saglabājusies Vidzemes novadā. Maskotie ļaudis te saukti par Mārtaņu veciem, Mārtaņu vecīšiem, maskarātiem, maskerātiem, Mārtaņa bērniem, Mārtaņbērniem, Mārtaņu ubagiem, Mārtaņu nabagiem, Mārtaņiem, spalvainajiem Mārtaņiem, maskiem. Iet Mārtaņu dzīt.

Maskas esot gājušas no mājas uz māju, meklēdamas pašu Mārtaņu: tas esot izbēdzis, un nu to meklējot rokā. Par masku izskatu Terneņā (tagad pagasta teritorija ir iekļauta Rūjienas un Naukšēnu novados) teikts: „Apvelk kažoku ar spalvu uz ārpusi, apsien salmu vītņi ap vidu apkārt un tad iet saimnieci kult, lai cūkausi, karašu ar kaņepēm dod.” Mārtaņos nav dzīvnieku masku. Maskas atveido senču garus. To attēlošanai izmanto pāņmīnus un materiālus, kas simbolizē

KAD: sala mēneša sākumā.

KĀPĒC: saimnieciskā gada noslēgums, rudens beigas un ziemas sākums.

TRADĪCIJAS: līdz Mārtaņiem beidz kult labību un svin apkūlības, jābeidz arī visi citi rudens darbi, to vidū zemes aršana; tā ir pēdējā pieguļas un ganu diena. Dažviet Mārtaņi ir arī veļu laika, kas ir sācies pēc rudens vienādībām, beigas. Svētku dienas ritā kauj gaiļi zirgu labklājībai (vīrišķā sfēra), melnu vai raibu vistu – govju labklājībai (sievšķā sfēra). Ar asinīm velk lietuvēna krustu. Maskojas – Mārtaņbērni, gājienā iedami, dzen Mārtaņu, ar bērza rīkstēm izper majniekus. Mārtaņos galdā liek gaiļa, vistas, liellopu, arī cūkas gaļu. No piestā sagrūstiem zirņiem, pupām, kaņepēm un kartupeļiem gatavo bumbas jeb pītes. Naktī redzētie sapņi mēdz būt pareģojoši mīlestības jomā.

FOTO: www.ipinimg.com

FOTO: no personiskā arhīva

viņsauli, – otrādi izgriezts kažoks, pakulu bārda, noskrandušas drēbes, salmi, sejas maska, kas uzlikta pakausī, ogles smērējums uz sejas, kliba gaita u. c. No Rūjienas ir pieraksti, ka Mārtiņos esot maskojušies tikai precēti vīrieši. Rokā katrs nesis žagaru slotiņu, ar ko izpērt mājiniekus. Pēršanas funkcija ir atjaunot jeb restartēt laudis.

Skaidrojot masku gājienu jēgu, atbilstīgs ir citāts no Jaunpiebalgas teicēju liecības: „Agrākos laikos maskarāti uzskatīti kā svētības nesēji. Tāpēc katrās mājās viņi bijuši gaidīti viesi un uz labāko tikuši saņemti. Ja kādas mājas neapmeklējuši maskarāti, tad tai gadā tur svētība nebijusi gaidāma ne pie sējumiem, ne pie lopiem.” Komunikācija ar citādo pasauli maskošanās procesā nodrošina auglības un svētības saņemšanu, sevis un pasaules atjaunošanu.

Liekam galdā gaili un vistu

Mārtiņos saimnieks kauj gaili zirgu labklājībai, saimniece kauj vistu govju, aitu un cūku labklājībai. Gailis kā Saules simbols ir saistīts ar uguns pirmelementu un šīs sfēras enerģiju. Vienlaikus tas ir falliskais auglības simbols, kura upurēšana dievībai Mārtiņam par godu nodrošinās vīrišķās sfēras izdošanos. Upurētā dzīvnieka asinis izmanto aizsardzības zīmju veidošanai. Vistas kā Zemes mātes un zemes auglības simbola upurēšana attiecīgi kalpos sievišķās sfēras veiksmīgas eksistences nodrošināšanai. Ēdiens, pagatavots no upurētā dzīvnieka, visās reliģijās simboliski savieno rituāla dalībniekus ar dievībām un dievišķo.

Svētki – personīgi nozīmīgs notikums

Tradicionālo svētku svinēšana mūsdienās nereti sagādā grūtības, jo ir noticis pārrāvums tradīcijā un daudzas zināšanas un prasmes ir pazaudētas. Zinot, ka labākais veids, kā bērniem apgūt tradīcijas, ir mācīties tās no vecākiem, ir jākonstatē, ka šobrīd skolēnu lomā bieži vien ir paši vecāki un skolotāji. Izmantojot pieejamo literatūru, arhīvu materiālus, ierakstus, folkloras speciālistu un praktizētāju pieredzi, varam likt kopā zināšanu puzzle – veidot svētku scenāriju, gatavoties tiem un kopā ar bērniem nosvinēt. Sākumā kaut vai tikai uzklāt svētku galdus, iededzināt svētku uguni un kopīgi padziedāt. Tam, ko gribam iemācīt saviem bērniem, vispirms ir jāklūst par vērtību mums pašiem. Un ir jāpiekrīt filozofam Hansam Georgam Gadameram (*Hans-Georg Gadamer*), ka vienīgais veids, kā aptvert dzīvīgo, ir kļūt ar to iekšējam. Svētki ir jāpiedzīvo, tiem jāklūst par personīgi nozīmīgu notikumu.

Mārtiņos nav dzīvnieku masku. Maskas atveido senču garus. To attēlošanai izmanto paņēmienu un materiālus, kas simbolizē viņsauli.

Elektroniskais žurnāls „Vecākiem”
Izdevējs: SIA „AB konsultants”
Vienotais reģistrācijas numurs: 40103361805
LR UR masu informācijas līdzekļa
reģ. apl. Nr. 000701313

Redakcijas adrese: Dzirnau iela 21,
Rīga, LV-10150;
tālr.: 25628748, 67096393;
e-pasts: vecakiem@izglitiba-kultura.lv;
www.izglitiba-kultura.lv

Redaktore: Vita Pļaviņa
E-pasts: vecakiem@izglitiba-kultura.lv
Korektore: Zigrīda Purvīce
Maketētāja: Linda Prātniece
Vāka foto: www.pbs.twimg.com